

ՎԱԶԳԷՆ ՇՈՒՇԱՆԵԱՆԸ ՆԵՐԳԱՂԹԻ ԽՆԴՐԻ ԱՌՋԵԻ

ՍԱՐԳԻՍ ՓԱՆՈՍԵԱՆ

Ֆրանսահայ նշանավոր գրող Վազգէն Շուշանեանի (1903-1941) կարճատեւ, բայց հարուստ կենսագրութեան որոշ էջեր սքոզուած են առեղծուածային մշուշով, եւ դա է պատճառը, որ աւելի յաճախ իրականութեանն անյարիր, թիւր մեկնաբանութիւններ են ստացել նրա անձին ու գործին առընչուող հանգուցային հարցեր: Գրողի անտիպ ժառանգութեան ուսումնասիրութիւնը լոյս է սփռում դրանց վրայ, բացայայտում սոսկ արտաքուստ առեղծուածակերպ ճշմարտութիւններ: Տուեալ պարագային՝ հարցը վերաբերում է Վազգէն Շուշանեանի ներգաղթի խնդրին:

Խորհրդային Հայաստանում նա առաջին ու վերջին անգամ եղաւ պատանեկութեան օրերին՝ իր համար ծանրածանր մի ժամանակ, երբ դեռ չէին հասցրել սպիանալ նրա հոգու վէրքերը, թարմ էին անհատուցելի կորուստների լիշատակները: Խառն ու անբարեյոյս ժամանակներ էին նաեւ դեռ նոր խորհրդայնացած Հայաստանում, ուր մի կարճ ժամանակահատուած բանտարկուեց Արմաշի երկրագործական վարժարանի սան Վազգէն Շուշանեանը: Ինքնին պարզ է, թէ ինչպիսի՞ն կարող էր լինել առաջին ու մնայուն տըպաւորութիւնը համայնավարներից: Յամենայն դէպս՝ գրողի Սիրոյ եւ Արկածի Տղաք ինքնակենսագրական ստեղծագործութեան մէջ թերահաւատութիւնից աւելի բացայայտ անհաշտութիւն կայ աշխարհի ինքնակոչ «նոր տէրերի» եւ նրանց սահմանած կարգերի դէմ: Ետագայում, երբ արդէն համոզուած ընկերվարական էր եւ թրծուել էր քաղաքական պայքարի բովում՝ գաղափարական լուրջ տարակարծութիւններ ունէր համայնավարութեան հետ, որոնք քանիցս բանաձեւել էր իր յօդուածներում: Այսպէս, 1927-ին Միջազգային Տնտեսական Խորհրդաժողովին Խորհրդային Միութեան մասնակցութեան առիթով գրում է. «Անտարակոյս, ռուսերը, հա-

մաձայն իրենց սովորութեան, ոչ թէ եկած էին լրջօրէն աշխատելու, հապա քարոզելու իրենց վարդապետութիւնը եւ արմուկ յարուցանելու: Մտածող ու ազատ մարդկութեան հետ ամէն շփում գանոնք կը դնէ նեղ ու ստորադաս դրութեան մը մէջ: Իրենք լաւ գիտեն ատիկա, ու ատոր համար է, որ կ'ապաստանին լեղափոխական գուր ու վտանգաւոր բառամոլութեան մը ու ամբոխավարական տխուր գործերու ետին»¹:

Այդ ամենով իսկ նա չհրաժարուեց հայրենիք վերադառնալու մտքից: Իր Օրագիրում թուագրուած՝ 24 Նոյեմբերի 1936, կարդում ենք. «Ինձ կը թուի, թէ ինչ ալ ըլլայ երկրի մը վարչաձեւը՝ իր քաղաքացիներուն պարտականութիւնն է մնալ մայրենի հողին վրայ, ի նկատի ունենալով բոլոր վտանգները: Ինձ կը թուի ցայժմ, թէ մեր առաւելագոյն դերը կրնանք խաղալ մեր երկրին մէջ, նոյնիսկ տաժանելի պայմաններու մէջ: Անշուշտ յաճախ ժամանակաւոր աքսորը կ'արդարանայ,-- այլ ոչ երկու տասնամեակ տեւող բացակայութիւնը, որ ի վերջոյ կրնայ վերածուիլ դասալքութեան,-- երբեմն անպատիւ»²: Աւելի ուշ՝ 1940 թուականին, ինքն իր համար մի ուրոյն հանգանակ էր մշակել, որի կէտերից մէկը յուշում էր. «վերադառնալ հայ միջավայրին»³: Առանց այդ վերադարձին՝ ապրած ողջ կեանքը ցաւատանջ վրիպանք էր համարում, եւ բացի հայրենիքին օգտակար լինելու գիտակցուած մղումից՝ այլեւս ահագնացել էր բնական հողից կտրուած հայ մարդու, տարագիր որդու կարօտը: Իր վերջին օրագրերում, թէպէտ ակնյայտօրէն յուսալքուած՝ բայց յորդուն եւ անկեղծ կարօտով գրում էր. «Ի՛նչ, թէ անոնք կրնան մեզ լրվանթէն⁴ կոչել՝ եթէ վերջապէս չաջողինք վերադառնալ: Մենք, որ վարժուած ենք տառապելու՝ կրրնանք գուցէ ընդունիլ այդ յաւելուածական տառապանքը եւս,-- մենք, որ ուրիշ փառասիրութիւն չենք ունեցած բացի առաւելագոյն հայեր ու լեղափոխականներ ըլլալէ: Ի՞նչ փոյթ մեր հաւանական օտարութիւնը՝ մեր երկրին մէջ իսկ: Միայն թէ այդ մանուկները կարենային շքեղօրէն մեծնալ ...»⁵:

Շուշանեանը պատահմամբ կամ յաւուր պատշաճի չի վկայակոչում ներգաղթի դժուարութիւնները: Նա իսկապէս բախուել էր դրանց՝ դեռ 1934 թուականին:

Այդ տարի, ինչպէս լեւտագայ օրագրերն են վկայում, վազգէն Շուշանեանն իրօք լրջօրէն ու հետեւողականութեամբ զբաղուել է ներգաղթի խնդրով: Տուեալ շրջանում իրեն համակած տրամադրութիւնների սեփական հոգեվիճակի մասին 1936-ի Նոյեմբերին գրում էր. «Անկասկած, կեանքս քանի մը տարիներէ ի վեր այնպի-

սի անելի մը առջեւ կը գտնուի, որ Հայաստան վերադարձաւ պիտի կրնար գիտ ազատ ափ հանել, Տարիներէ ի վեր դժուարին, երբեմն ողբերգական ճիգով մը կուտակած բոլոր ուժերս կրնալին գէթ նուազագոյն կերպով օգտագործուիլ մեր ժողովուրդին վերելքի գործին մէջ»⁶։ Առանձնացուող «քանի մը տարիները» ընդգրկում էին 1932-1933 տարիներին յաջորդած շրջանը՝ որը մեծ ու ցաւալի բեկում էր մտցնում Շուշանեանի կեանքում։ 1932-ին հեռացում է Հ. Թ. Դաշնակցութեան շարքերից, ինչպէս ինքն է խոստովանում՝ «ընդմիջած ըլլալով ղեկավարութեան դէմ»⁷։ Այստեղ չծանրանալով բարդ ու բազմակնճիռ ալդ հարցի վրայ, որ առանձին քննութիւն է պահանջում՝ ասեմք միայն, որ սփիւռքի քաղաքական կեանքում մեծ աղմուկ հանած իրադարձութիւնը խոր հետք է թողել Շուշանեանի ճակատագրում։ Չմոռանանք, որ նա Հ. Թ. Դ. Ֆրանսայի կենտրոնական կոմիտէի անդամ էր, կուսակցութեան պատուիրակութիւններէ կազմում մասնակցել էր Մոցինտերնի⁸ երկու համագումարներէ եւ ընդհանրապէս քաղաքական բուռն գործունէութիւն էր ծաւալել։ Այդքանից յետոյ խորապէս ըմբռնելի է գրողի «հոգեկան վիճակը», որն անպայմանօրէն իր դերն է խաղացել ներգաղթի որոշում կայացնելիս։

Այնուամենայնիւ, ներքին հակասութիւններէց անմասն չէր Շուշանեանը։ Մի բան անհերքելի էր. խորհրդային Հայաստանը որպէս եղեմական պարտէզ չէր պատկերացնում։ Նոյն օրագրերում խոստովանում էր, որ երբեք մոլորութիւնը չի ունեցել տարուելու համայնավարական երկրի թուացեալ «խաղաղութեամբ», միշտ պատկերացրել է այնտեղի «մթնոլորտի անշնչելիութիւնը»⁹։ Անշուշտ, վերջին իրողութեան նկատածամբ էր գրում. «Արդարեւ՝ միշտ տեսակ մը խղճի խալթ գգացած եմ գաղութներու մէջ յարաբերական հանդարտութեամբ մը ապրելու համար»¹⁰։ Հետեւաբար, բուն իմաստով «ազատ ափ» գտնելու հեռանկարն ինքնին պատրանք էր, եւ բացալայտ հակասութեան հիմքում պէտք է տեսնել վերը նշուած հանգամանքներէ բերումով ստեղծուած «անել» վիճակը։

Շուշանեանն ինքը, առանց լեռին մտքերի ու անորոշութեան, արձանագրում էր ստույգ երկընտրանքի գոյութիւնը գաղութում՝ գործել կա՛մ «խորհրդային Հայաստանի ազդեցութեան գօտիին մէջ ...», կամ էլ՝ Հ. Թ. Դաշնակցութեան։ «Կուսակցութեան ընդմիշտ հեռանալու կանխորոշուած մտադրութիւն» չունէր¹¹, բայց արտաքսումն այլընտրանք չէր թողնում։ Հետեւաբար, «ազդեցութեան գօտի»ի փոխարէն աւելի նպատակայարմար չէ՞ր արդեօք

բուն երկիրը: Հարցի կապակցութեամբ գրողն ուրիշ խոստովանութիւններ էլ է անում. «Բացի Հայրենի երկրի կարօտէն, աշխատելու ու արդիւնաւոր կերպով ծառայելու անընկճելի փափաքէս եւ այլն՝ կար նաեւ այլ զօրաւոր պատճառ մը, որ զիս մղած էր վերադարձի այդ դիմումը ընելու,-- առողջութեանս աստիճանական տկարացումն ու օտար հողի վրայ մեռնելու երկիւղը»¹²: Ժամանակը ցոյց տուեց, որ իսկապէս իրաւունք ունէր երկիւղելու: Վկայ է նրա մոռացուած, կորուսեալ շիրիմը Փարիզի Պաննէօ գերեզմանատանը:

1934-ի Նոյեմբերի 5-ին Վազգէն Շուշանեանը Սահակ Տէր Գաբրիէլեանի անունով դիմում է լղում Հայաստանի կառավարութեանը՝ ներգաղթի թոյլտուութիւն ստանալու համար¹³: Միաժամանակ նամակներով դիմում է Փարիզ գտնուող Աւետիք Իսահակեանին եւ երեւանաբնակ Զապէլ Եսայեանին՝ խնդրելով միջնորդել: Շուշանեանը լիշատակում է Իսահակեանից ստացուած նամակի մասին: Վարպետն ակնարկում էր դիմումի չոր ոճը՝ միաժամանակ վկայելով, թէ Վահրամ Ալազանը Հարցի առնչութեամբ խօսել էր Սահակ Տէր Գաբրիէլեանի հետ: Վերջինս խոստացել էր գործին ընթացք տալ այն պահից՝ երբ ստացուէր Շուշանեանի պաշտօնական դիմումը Հայաստանի կառավարութեանը: Մտածելով թէ դիմումը տեղ չի հասել՝ Շուշանեանը երկրորդն է լղում՝ նկատի ունենալով Իսահակեանի ակնարկը: Պարզ բաղդատումից անգամ երեւում է որ հեղինակն ընդարձակել է երկրորդ դիմումը՝ յատկապէս ներկայացնելով իր քաղաքական համոզումներն ու կուսակցական գործունէութիւնը:

Գործի ընթացքը բաւականին ձգձգուել է. հաւանաբար լուրջ տարաձայնութիւններ են եղել: Միւս կողմից՝ Շուշանեանը նպատակալարմար չէր գտնում ներգաղթողների ընդհանուր կարաւանին միանալ: Իր խնդրով գրողը հանդիպել է «ներգաղթի պատուիրակ» Դ. Շահվերտեանին եւ համայնավար ուրիշ ներկայացուցիչների: Բոլոր դէպքերում տպաւորութիւնը նոյնն է եղել՝ «անկեղծութեան պակաս, լեղափոխական ոգիի բացակայութիւն»¹⁴:

Հակառակ այդ ամենին՝ Շուշանեանին դեռեւս չի լքել ներգաղթի վճռականութիւնը, այնպէս որ Սիրան Սեգաչին հասցէագրած իր մի նամակում՝ նոյնիսկ մեկնումի մօտաւոր ամսաթիւ է նշում. «Շատ հաւանաբար Մայիսի 9-ի կարաւանին հետ մեկնիմ Հայաստան: Կ'ըսեմ շատ հաւանաբար, քանի որ չեմ գիտեր թէ պիտի յաջողի՞մ 15 օրուայ մէջ հարկ եղած պատրաստութիւնները տեսնել, մեկնման անհրաժեշտ եղող փոքրիկ գումարը ճարել, ձեռագիրներ-

րուս մասին կարգադրութիւն մը ընել, եւ այլն»¹⁵։

Նամակը թուագրուած է, բայց որոշ իրողութիւնների համադրումը վաւերական այլ փաստերի հետ հնարաւորութիւն է տալիս ընդհուպ մերձենալ ճշմարտութեանը։ Այսպէս՝ արդէն 1935-ի Դեկտեմբերին իր ձեռագրերը պահ տալու խնդրով Շուշանեանը պիտի դիմէր Վիեննայի Միֆթարեաններին եւ ստանար Աբրահայր Հապոգեանի դրական պատասխանը։ Միւս կողմից՝ Սեզալին ուղղուած նոյն նամակում եւս նախընտրելի է համարում «առանձին մեկնել»ը՝ նկատելով սակայն, թէ «տրամադիր չեն երեւիր»։ Այս ամէնը հաւաստում են, որ նամակը գրուել է ճիշդ նոյն շրջանում՝ 1935-ի սկիզբներին, այսինքն՝ ներգաղթի համար երկրորդ դիմումը յղելուց յետոյ։ Այնուամենայնիւ, երբ Մոսկուան վերջապէս տրւել է իր համաձայնութիւնը, Շուշանեանն արդէն Փարիզում չէր։ Յետոյ պիտի խոստովանէր, որ Փարիզից հեռու՝ Ռուանում ապրելով, հնարաւորութիւն չի ունեցել պատրաստուելու։ Բայց վարանումի երկու աւելի զօրեղ պատճառներ կային։ Նախ՝ «դիւրին չէր մէկ քանի սիրելի էակներէ այդ լեղակարծ բաժանումը»։ Իսկ կաշկանդող «ամենագորաւոր» պատճառն, անշուշտ, մշակութային անտանելի «կլիմայի» հեռանկարն էր՝ «քար լռութիւն մը, խուլ վերապահութիւն մը»¹⁶։

Մնում է յետին թուով բարի նախախնամութիւն տեսնել այդ ներգաղթի, Շուշանեանի բառերով ասած՝ «արկածի» ձախողման մէջ։ Դժուար չէ կռահել, թէ հակառակ դէպքում ի՞նչ էր սպասւում «ազատ ափին»։ Վկայ են վահան թոթովենցի, Ջապէլ Եսայեանի, եւ այլոց ճակատագրերը։

ՅԱԻԵԼՈՒԱԾ

Ա.

ՎԱԶԳԷՆ ԾՈՒԾԱՆԵԱՆԻ ԴԻՄՈՒՄԸ ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ
ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԵԱՆԸ ՆԵՐԳԱՂԹԻ ՆՊԱՏԱԿՈՎ

Քաղաքացի Սահակ Տէր Գաբրիէլեանին,
Նախագահ Հայաստանի Ժող. Գործավարներու Խորհուրդին
Երևան

Քաղաքացի Նախագահ,

Ստորագրեալս՝ Վազգէն Ծուշանեան, ծնեալ 1903-ին, Ռոտուքօ (Երուսական Թուրքիա), աքսորուած 1915-ին դէպի Միջագետք, ուր կորսնցուցած եմ ծնողքս, հաստատուած՝ 1923-էն ի վեր ֆրանսայի մէջ, կը խնդրեմ Հայաստանի Ժող. Գործավարներու Խորհուրդէն արտօնել Խորհրդային Հայաստան բնակութիւնս ու հարկ եղած կարգադրութիւնները ընել դիրացնելու համար անցագրային գործողութիւնները:

Վկայուած եմ Վալապրի (Հարաւային ֆրանսա) Երկրագործական ու Այգեգործական Երեքամեայ Վարժարանէն, արժանանալով շքանշանի (1927), նաեւ՝ Մամիրոյի կաթնային ճարտարարուեստի դասընթացքէն (1928): Յաճախած եմ Փարիզի Համալսարանին կից՝ Ընկերային Ուսմանց Ծեմարանը (1931) ու Սորպոնի գրական բաժինը: Կը նախընտրեմ ծառայել գրական, լրագրական, կամ հրատարակչական որեւէ ճիւղի մէջ:

Այժմ կը պաշտօնավարեմ, իբր ընդհանուր հսկիչ՝ ֆրանսական պետական գիշերօթիկի մը մէջ¹⁷, բայց իմ փափաքս է հաստատուիլ Խորհրդային Հայաստան, ուր կը յուսամ, ուժերուս ներածին չափով, մասնակցիլ վերաշինութեան ընդհանուր գործին:

Ընդունեցէք, Քաղաքացի Նախագահ, ընկերվարական բարեւներս:

[Նոյեմբեր 5, 1934]

[Վազգէն Ծուշանեան]

ՎԱԶԳԷՆ ՇՈՒՇԱՆԵԱՆԻ ԵՐԿՐՈՐԴ ԴԻՄՈՒՄԸ

Քաղաքացի Սահակ Տէր Գաբրիէլեանին,
Նախագահ Հայաստանի Ժող. Գործավարներու Խորհուրդին
[Երեւան]

Քաղաքացի Նախագահ,

Անցեալ տարուայ Նոյեմբեր հինգին՝ բանաստեղծ Աւետիք Իսահակեանի միջոցով, որ բարի եղած էր միջնորդել ձեր նախագահած կառավարութեան մօտ, հետեւեալ դիմումը ըրած էի:

(Հոս ամբողջութեամբ Նոյեմբեր հինգի դիմումս)

Ընկեր Աւետիք Իսահակեանի յանձնարարութեան վրայ կը նորոգեմ սոյն դիմումը, կցելով կարգ մը տեղեկութիւններ, որ գուցէ կարենան հիմ ծառայել ձեր տալիք որոշման:

Նիւթական շարժառիթով չէ միայն, որ կ'ուզեմ հեռանալ ֆրանսայէն, քանի որ հակառակ տիրող տնտեսական ծանր տագնապին՝ յաջողած եմ քիչ շատ ապահով գործ մը ճարել: Ինչ որ զիս կը մղէ սոյն դիմումը ընել՝ գաղթային ծանր ու հեղձուցիչ մթնոլորտն է ու գլխաւորաբար պժգանքը դրամատիրական կարգերէն, որոնց լուծը կանուխէն զգացած եմ:

Յարած ըլլալով, 1923-ին, Հ. Յ. Դաշնակցութեան, յաջորդաբար եղած եմ շրջանային կոմիտէներու եւ Կեդր[ոնական] Կոմիտէի անդամ, աշխատակցած եմ բազմաթիւ թերթերու եւ գրական պարբերականներու, մաս կազմած նոյն կուսակցութեան պատուիրակութեանց՝ Մարսէլ ու Պրիսէլ գումարուած Ընկերվարական Միջազգային Համագումարներուն մօտ: Հեռացուած եմ այդ կազմակերպութենէն 1932-ին (ընդվզած ըլլալով դեկավարութեան դէմ): Այժմ կը պատկանիմ ոչ մէկ կուսակցութեան ու հոսանքի:

Համոզումներով ընկերվարական՝ միշտ դէմ եղած եմ ամէն կարգի միջամտութեան (արտաքին ու զինեալ) ընդդէմ Խորհրդային Միութեան ու ջանացած եմ ծառայել հայ աշխատաւոր ժողովրդին: Հաւատացած եմ, որ ձեր նախագահած կառավարութիւնը հաճութեամբ պիտի քննէ դիմումս՝ զայն համարելով յեղափոխական օրինապահութիւնը կանխաւ ընդունող բացաւայտ արարք մը: Ձեր պատասխանը դրական եղած պարագային՝ մտա-

դիր եմ մեկնիլ անմիջապես որ միջոցներս ներնն:

Ընդունեցեք, Քաղաքացի Նախագահ, ընկերվարական բարեկեցիկներս:

Փետրուար տասներկու, 1935

[Վազգէն Ծուշանեան]

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

1. Տես՝ Վազգէն Ծուշանեան, «Ընկերվարական Զրոնիկոն», *Դրօշակ*, թիւ 7, Յուլիս, 1927, էջ 204:
2. Վազգէն Ծուշանեան, «Օրագիր, 1936-1937-1938», Եղիշէ Զարենցի անուան Գրականութեան եւ Արուեստի Թանգարան [ԳԱԹ], Ծուշանեանի Ֆոնտ, թիւ 10, էջ 8 (անտիպ):
3. Տես՝ **Վազգէն Ծուշանեան**, Զօն տարաբախտ Վազգէնի յիշատակին, մահուան Ա. տարեկիցին առթիւ, իր բարեկամներուն կողմէ, Փարիզ, 1942, էջ 16:
4. *Լըվանթէն* - Ֆրանսերէն՝ արեւելքի:
5. Վազգէն Ծուշանեան, «Մեր երկիրը», *Բագին*, իԲ. տարի, թիւ 2, Փետրուար, 1983, Պէյրութ, էջ 36:
6. ԳԱԹ, Ծուշանեանի Ֆոնտ, թիւ 10, էջ 3:
7. Խօսքը վերաբերում է՝ այսպէս կոչուած "Մարտկոցական" Ծարժմանը, որի մասին անելի ուշ՝ 1940-ին Ծուշանեանը գրելու էր. "Կը յիշեմ *Մարտկոցի* գէշ օրերը: Մեզմէ ոչ ոք անելի վիրաւոր դուրս եկաւ այդ սրայքարէն: Ու վճռական ժամուն, երբ անհրաժեշտ էր ամեն ինչէ հրաժարիլ պարկեշտ մնալու համար,-- ապահովութենէ, ապրուստէ, բոլոր բարեկամութիւններէն, հրաժարիլ նոյնիսկ գրականութենէ՝ որ կեանքի էութիւնն իսկ էր, վայրկեան մը վարանեցա՞յ միթէ": Տես՝ Վազգէն Ծուշանեան, «Օրագիր, Տետրակ Ե., Գերմանական արշաւանքի շրջանին, 1940», *Նա-յիրի*, Ե. տարի, թիւ 18, 13 Յունուար 1957, էջ 6:
8. Սոցիալտեմ -- Սոցիալ ինտերնացիոնալ. Միջազգային Ընկերվարութեան Համագումար:
9. ԳԱԹ, Ծուշանեանի Ֆոնտ, թիւ 10, էջ 7:
10. Նոյն, էջ 8:
11. Նոյն, էջ 4-5:
12. Նոյն, էջ 8:
13. Դիմումնագիրը տես *ՅԱԽԵԼՈՒԱԾԻ* բաժնում:
14. ԳԱԹ, Ծուշանեանի Ֆոնտ, թիւ 10, էջ 15:
15. Վազգէն Ծուշանեան, «Աղէկ աղջիկը», թիւ 85, *Երիտասարդ Հայ*, 20 Հոկտեմբեր 1973, էջ 5-6:
16. ԳԱԹ, Ծուշանեանի Ֆոնտ, թիւ 10, էջ 9-10:
17. Այսինքն՝ գիշերօթիկ վարժարանի մը մէջ:

Ս. Փ.

VAZGEN SHOUSHANIAN VIS-À-VIS THE QUESTION OF IMMIGRATION TO SOVIET ARMENIA

(SUMMARY)

SARGIS PANOSSIAN

It was in 1934-1935, after severing his connections with the Armenian Revolutionary Federation which he had served in the capacity of a member of its Central Committee, that the renowned Armenian prose-writer and novelist Vazgen Shoushanian did finally decide to leave Paris and settle permanently in Soviet Armenia which he had left on its early days of sovietization. To this effect, he sent two consecutive applications to Sahak Ter-Gabrielian, the Prime Minister of the time, to get permission to return home.

The author of the article deals with the problem of applications, founding his work on some hitherto unpublished material from Shoushanian's papers kept in the archives of the Museum of Literature and Arts of Yerevan, Republic of Armenia. He also makes some use of the posthumously published diaries of the late great Armenian writer and intellectual. Thus constituting the circumstances, which led Shoushanian to the conclusion to immigrate to Soviet Armenia, where, he knew well, he would not find "the gardens of paradise", write his applications and forward them to their destination, though now it is almost impossible to know whether he received any answer, positive or negative.